

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-76>

УДК 338.48

ІНДУСТРІЯ ТУРИЗМУ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

THE TOURISM INDUSTRY IN THE STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY: INSTITUTIONAL ASPECTS AND CONCEPTUAL BASIS

Паска Марія Зіновіївна

доктор ветеринарних наук, професор,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9208-1092>

Графська Орислава Іванівна

доктор економічних наук, доцент,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8134-3771>

Кулик Оксана Михайлівна

викладач кафедри,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-1658>

Paska Mariia, Hrafska Oryslava, Kulyk Oksana
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

Стаття присвячена аналізу й узагальненню концептуальних засад та інституційних основ розвитку індустрії туризму як важливого сектора національної економіки, зокрема, на прикладі України. Здійснено аналіз наукових праць, присвячених інституційним аспектам та концептуальним засадам розвитку туризму у таких актуальних напрямках як глобалізація, сталий розвиток, економічні та політичні проблеми. Охарактеризовано економічну сутність туризму та запропоновано схему структури базового елемента організації індустрії туризму – дестинації – в контексті складників її туристичної інфраструктури. На підставі аналізу літературних джерел та авторських узагальнень обґрунтовано необхідність виконання низки завдань для реформування туристичної індустрії в структурі національної економіки. Окреслено авторське трактування суб'єктності в інституційному середовищі індустрії туризму. Структуровано концептуальні засади сучасної індустрії туризму та виокремлено актуальні проблеми її розвитку. Зроблено висновок про те, що на розвиток індустрії туризму в національній економіці впливають як інституційні аспекти, так і сформована концептуальна база.

Ключові слова: індустрія туризму, інституційне середовище, концептуальні засади, розвиток, суб'єкти туристичної діяльності.

The article is devoted to analyzing and generalizing the conceptual and institutional foundations of developing the tourism industry as an important sector of the national economy, particularly in the example of Ukraine. The study's relevance is determined by considering the specifics of the national economy. In the context of modern crisis challenges, the conceptual and institutional foundations of the development of the tourism industry need clarification and structuring. The analysis methods of literary sources, synthesis, generalization, and system-structural methods were used during the research. An analysis of scientific works devoted to institutional aspects and conceptual foundations of tourism development in such topical areas as globalization, sustainable development, and economic and political problems was carried out. The economic essence of tourism is characterized, and a scheme of the structure of the fundamental element of the organization of the tourism industry – the destination – in the context of the components of its tourist infrastructure is proposed. Based on the analysis of literary sources and the author's

generalizations, the need to perform several tasks for reforming the tourism industry in the structure of the national economy is substantiated. The author's interpretation of subjectivity in the institutional environment of the tourism industry is outlined. The modern tourism industry's conceptual foundations are structured, and the current problems of its development are highlighted. It was concluded that the development of the tourism industry in the national economy is influenced by both institutional aspects and the formed conceptual base. The practical significance of the research lies in the structuring and actualization of scientific and practical approaches to the formation of the institutional environment and conceptual foundations of the development of the tourism industry in the structure of the national economy. Thus, the research results can become the basis for further scientific developments and improving the legal framework and state policy in tourism and hospitality.

Keywords: tourism industry, institutional environment, conceptual foundations, development, subjects of tourism activity.

Постановка проблеми. Індустрія туризму все частіше визнається ключовим компонентом глобальної економіки, що робить значний внесок в економічне зростання країн та регіонів, створення робочих місць і міжкультурний обмін. Туризм є життєво важливим сектором економіки у багатьох країнах, часто слугуючи основним джерелом валютних надходжень і рушійною силою соціально-економічного розвитку. З огляду на це важливо дослідити складні відносини між сектором туризму та економічними системами різних рівнів, наголошуючи на інституційних рамках і теоретичних концепціях, що лежать в основі цієї взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційні аспекти та концептуальні засади розвитку туризму досліджуються у різних напрямках, серед яких найбільш актуальними є глобалізація, сталий розвиток, економічні та політичні аспекти.

Глобалізація, на думку К. Ghimire (2001), перетворила туризм на взаємопов'язану систему, яка об'єднує різні національні економіки. Глобальні туристичні потоки створили складні мережі, які поєднують туризм і гостинність з іншими секторами економіки [16].

Економічні аспекти сучасного туризму передбачають збалансування економічного зростання зі сталими методами стратегічного управління. Як вважають окремі автори, розвиток індустрії туризму може зробити значний внесок у ВВП, водночас сприяючи сталим практикам природокористування і соціальної політики. Туризм також трактується як інструмент для диверсифікації монопрофільних економік, адже розвиваючи індустрію туризму, деякі країни можуть зменшити залежність від традиційних галузей промисловості та створити нові робочі місця [17].

Водночас, на думку D. Edjell та ін. (2018), ефективна туристична політика та сприятливе інституційне середовище збільшують потенціал зростання туристичного сектора,

одночасно пом'якшуючи негативні наслідки кризових явищ. Туристична політика повинна враховувати культурні, соціальні та економічні наслідки, забезпечуючи інклюзивне зростання [15].

Технологічні аспекти розвитку індустрії туризму були також у центрі уваги низки дослідників. Зокрема, Н. Adeel та ін. (2018), констатували, що технології трансформують туризм та гостинність, створюючи інноваційні бізнес-моделі та покращуючи досвід туристів, що може призвести до підвищення конкурентоспроможності дестинацій та диверсифікації туристичних продуктів [14].

Окремо слід згадати про внесок українських вчених, які впродовж останніх двох десятиліть активно досліджували питання розвитку національної індустрії туризму. У своїх працях такі науковці як А. Голод [1], О. Любіцева [5] М. Мальська [6], Л. Черчик [12], І. Школа [13] та ін. аналізували проблеми сталого розвитку, безпеки туризму, туристичної політики, зокрема в умовах кризи та євроінтеграції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд із цим з урахуванням специфіки національної економіки і в контексті сучасних кризових викликів концептуальні засади та інституційні основи розвитку індустрії туризму потребують уточнення та структуризації. Важливим у цьому процесі є врахування і збалансування інтересів туристичного бізнесу та споживачів-туристів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та узагальнення концептуальних засад та інституційних основ розвитку індустрії туризму як важливого сектора національної економіки, зокрема, на прикладі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічну сутність туристичної індустрії за сучасних умов трактують як економіку туризму, в якій туризм є складною соціально-економічною системою з безліччю

інституцій і суб'єктів господарської діяльності [4, 8]. Функціонування туристичної сфери суттєво впливає на низку аспектів розвитку ринкової економіки, зокрема:

- діяльність окремих економічних суб'єктів (мікроекономіка);
- дохідну і видаткову частину функціонування національної економіки загалом (макроекономіка);
- визначення підсистем чи секторів національної економіки (мезоекономіка);
- світова економіка (метаекономіка).

На сучасному етапі розвитку туристичної індустрії виробництво туристичних продуктів нереально уявити відокремленим чи взагалі локалізованим та таким, що функціонує та розвивається поза національною економікою. Насправді, функціонування туристичної сфери та провадження господарської діяльності в цьому сегменті економіки базується на міжгалузевій виробничій кооперації, що тісно пов'язує туризм з такими сферами економіки як транспорт, торгівля, сільське господарство, будівництво та ін. [9].

Враховуюче вищенаведене, запропоновано схему структури базового елемента організації індустрії туризму – дестинації – в контексті складників її туристичної інфраструктури. Зокрема, до структури дестинації пропонується включати:

- систему транспортного сполучення;
- мережу закладів харчування;
- санаторно-курортні заклади;
- готельні комплекси;
- мотелі;
- кемпінги;
- туристичні бази та ін.

Кожен із наведених елементів інфраструктури посідає вагоме місце як чинник туристичної привабливості певного регіону. Для прикладу, у західній частині України добре розвинена готельна мережа, мережа кемпінгів та баз відпочинку, а також закладів харчування, але недостатньо розвинена транспортна інфраструктура, адже в гірських регіонах транспортні шляхи інколи взагалі відсутні. Водночас у багатьох центральних і східних регіонах транспортне сполучення є значно досконалішим, але інфраструктура гостинності розвинена слабше.

На підставі аналізу літературних джерел та авторських узагальнень слід констатувати, що розвиток індустрії туризму та ринку туристичних послуг в Україні зумовлений необхідністю виконання низки завдань, найважливішими серед яких є такі:

- просування туристичних послуг з використанням маркетингових підходів;
- охорона навколишнього середовища, збереження історико-культурної спадщини дестинацій з метою забезпечення їх туристичної привабливості;
- забезпечення конкурентоспроможності в інтеграційних і глобалізаційних процесах [3];
- перетворення туризму на мультиплікатор зростання ВВП й підвищення рівня життя населення [10];
- забезпечення надходжень до бюджету за рахунок туристів, розвитку інфраструктури та забезпечення зайнятості населення [7];
- формування ефективної національної та регіональної економіки, розвитку її структури, збільшення податкових і валютних надходжень, розвиток місцевої інфраструктури певних дестинацій;
- гарантування безпеки та сталий розвиток дестинацій різних видів туризму.

Базовим суб'єктом виконання поставлених завдань мали би бути суб'єкти туристичної діяльності, які в українському законодавстві визначені не досить чітко. Зокрема, згідно зі Законом України «Про туризм», до суб'єктів туристичної діяльності належать:

- туристичні оператори;
- туристичні агенти;
- суб'єкти господарської діяльності, що надають послуги тимчасового розміщення, харчування, перевезення та інше;
- послуги екскурсоводів;
- послуги фахівців туристичного супроводу;
- послуги гідів-перекладачів;
- послуги фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання – в приватних садибах), харчування, перевезення та інше [11].

Отже, суб'єктами на ринку туристичних послуг в Україні визнаються дві категорії функціоналів: суб'єкти, які здійснюють і забезпечують туристичну діяльність (туристичні оператори та туристичні агенти) та суб'єктів, які надають супутні послуги [2]. Водночас суб'єктами визначаються послуги, які насправді є видом діяльності суб'єктів. Також не згадано про органи влади та місцевого самоврядування, громадські та інші організації, які також мають відношення до організації туристичної діяльності.

Поряд із цим, слід зазначити, що туристична індустрія, як сам туризм, із точки зору системного підходу складаються з двох частин:

- суб'єкта туризму (тобто туриста);
- об'єкта туризму (туристичне підприємство, регіон (дестинація) і туристична інфраструктура).

Об'єктом туризму і сновною структурною одиницею індустрії туризму є туристичне підприємство, яке ми розуміємо як юридичну чи фізичну особу, яка спроможна створювати чи надавати туристичні послуги, а також послуги, які можна зарахувати до послуг сфери гостинності. У такому контексті до туристичних підприємств можна віднести і суб'єкти господарювання у сфері гостинності (готелі, ресторани та ін.).

Враховуючи велику кількість напрямів і підходів, які визначають економічну сутність туристичної індустрії, виникає необхідність диференціювання теоретичних концепцій та моделей, які використовуються на практиці. Серед найважливіших, на нашу думку, варто виокремити такі:

- теорія периферії В. Крісталера;
- теорія дифузії інновацій;
- концепція туристичного простору;
- концепція туристичної функції;
- концепція території туристичної активності;
- концепція територіальних рекреаційних систем;
- концепція туристичної урбанізації;
- теорія конфлікту в туризмі та інші.

Зазначені теорії та концепції можуть успішно використовуватися для вирішення найбільш актуальних проблем розвитку індустрії туризму, серед яких визначено:

- визначення об'єктивних чинників, що зумовлюють потреби людей у туристичних послугах;

- формування критеріїв надання туристичних послуг для різних верств населення;
- спроможність людей використовувати туристичні послуги;
- комплексний аналіз розвитку туристичної індустрії у межах певної дестинації;
- особливості процесів виробництва туристичного продукту в умовах нестабільності;
- специфіка економічного і фінансового механізмів регулювання туристичної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні індустрії туризму;

- економічна і соціальна ефективність туристичної індустрії як на макро-, так і на мезорівні.

Висновки. Отже, на розвиток індустрії туризму в національній економіці впливають як інституційні аспекти, так і сформована концептуальна база. Інституційне середовище, включаючи державні установи, правові норми, суб'єкти підприємницької діяльності та міжнародні відносини, відіграють вирішальну роль у забезпеченні зростання та конкурентоспроможності туристичного сектору. Сталий регіональний розвиток індустрії туризму вимагає зосередження уваги на соціально-культурних, екологічних та економічних факторах, а також ефективного управління для збереження туристичних ресурсів, зокрема в умовах кризи. Поява гібридних механізмів координації в нових туристичних регіонах, що поєднують вертикальні та горизонтальні мережі, підкреслює еволюцію галузевих структур і потребу в ефективній співпраці між зацікавленими сторонами. Зміцнення інституційних рамок через неурядові організації та покращення міжнародної співпраці може підвищити конкурентоспроможність національних туристичних організацій на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.
2. Завербний А. С., Залізна Л. В., Озарко К. С. Теоретико-прикладні засади інституційного забезпечення туристично-рекреаційної сфери України за умов діджиталізаційно-інтелектуалізаційних та євроінтеграційних умов. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. DOI: <https://www.doi.org/10.32782/infrastuct68-5>
3. Камушков О. С. Управління розвитком туристичної сфери України: автореф. дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством". Запоріжжя, 2010. 25 с.
4. Коркуна О. І. Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад: дис... докт. екон. н. Львів : Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського. 2020. 452 с.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтпрес, 2005. 436 с.
6. Мальська М. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 29(2). С. 143–151.
7. Моран О. І. Розвиток туристичного ринку в економічній системі регіону: автореф. дис. к. е. н.: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка». Львів, 2008. 22 с.

8. Нодь О. Концептуальні основи стратегічних орієнтирів збалансованого регіонального розвитку галузі туризму. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 2. Т. 2. С. 104–110. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-18](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-18)
9. Паска М. З. Інноваційний розвиток гастрономічного туризму Львівщини в контексті формування ресторанних брендів. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2022. № 5. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospsee-5-12>
10. Поліщук А. О. Державне регулювання детінізації туристичного бізнесу: автореф. дис. к. е.н: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Запоріжжя, 2009. 20 с.
11. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
12. Черчик Л. М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів. *Економічний форум*. 2012. № 4. С. 228–236.
13. Школа І. М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посібник. Чернівці, 2003. 596 с.
14. Adeel H. B., Sabir R. I., Shahnawaz M. et al. Adoption of environmental technologies in the hotel industry: development of sustainable intelligence and pro-environmental behavior. *Discover Sustainability*. 2024. 5. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00270-x>
15. Edgell D. et al. *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow* (3rd ed.). Routledge, 2018. 348 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351033541>
16. Ghimire K. B. (Ed.). *The Native Tourist: Mass Tourism Within Developing Countries* (1st ed.). Routledge, 2001. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315870564>
17. Svagzdiene B., Streimikiene D., Jasinskas E. Tourism – a tool for economic diversification for other sectors. *Humanities Studies*. 2021. № 7(84). P. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2020-7-84-15>

REFERENCES:

1. Holod, A. (2017) Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvania [Safety and security of regional tourism systems: theory, methodology and guarantee problems]. Lviv : LDUFK. 340 p. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/7667> (in Ukrainian)
2. Zaverbnyi, A. S., Zalizna, L. V., Ozarko, K. S. (2022) Teoretyko-prykladni zasady instytutitsiinoho zabezpechenia turystychno-rekreatsiinoi sfery Ukrainy za umov didzhitalizatsiino-intelektualizatsiinykh ta yevrointehratsiinykh umov [Theoretical and applied principles of institutional support of the tourism and recreation sphere of Ukraine under conditions of digitalization, intellectualization and European integration]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 68. DOI: <https://www.doi.org/10.32782/infrastruct68-5> (in Ukrainian)
3. Kamushkov, O. S. (2010) Upravlinnia rozvytkom turystychnoi sfery Ukrainy [Management of the development of the tourism sphere of Ukraine]: avtoref. dys. ... k.e.n.: spets. 08.00.03 "Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom". Zaporizhzhia. 25 p. (in Ukrainian)
4. Korkuna, O. (2020) Potensial turystychno-rekreatsiinoi sfery u rozvytku ekonomiky terytorialnykh hromad Ukrainy [The potential of the tourism and recreation sphere in the development of the economy of territorial communities of Ukraine]. Lviv : LDUFK. <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/30434> (in Ukrainian)
5. Liubitseva, O. O. (2005) Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Market of tourist services (geospatial aspects)], Kyiv : Altpres. 436 p. (in Ukrainian)
6. Malska, M. (2012). Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання rozvytku turizmu v Ukraini z urakhuvanniam mizhnarodnoho dosvidu [Improvement of state regulation of tourism development in Ukraine taking into account international experience]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya : Mizhnarodni vidnosyny – Bulletin of Lviv University. Series: International relations*, vol. 29(2), pp. 143–151 (in Ukrainian)
7. Moran, O. I. (2008) Rozvytok turystychnoho rynku v ekonomichnii systemi rehionu [Development of the tourist market in the economic system of the region]: avtoref. dys. k. e. n.: spets. 08.00.05 «Rozvytok produktyvnykh syl ta rehionalna ekonomika». Lviv. 22 p. (in Ukrainian)
8. Nod, O. (2022) Kontseptualni osnovy stratehichnykh oriientyriv zbalansovanoho rehionalnoho rozvytku haluzi turizmu [Conceptual foundations of strategic guidelines for balanced regional development of the tourism industry]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 2, vol. 2, pp. 104–110. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-18](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-18) (in Ukrainian)
9. Paska, M. Z. (2022) Innovatsiyni rozvytok hastronomichnoho turizmu Lvivshchyny v konteksti formuvannia restorannykh brendiv [Innovative development of gastronomic tourism in the Lviv region in the context of the forma-

tion of restaurant brands]. *Industriia turizmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi – Tourism and hospitality industry in Central and Eastern Europe*, vol. 5, pp. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospcee-5-12> (in Ukrainian)

10. Polishchuk, A. O. (2009) Derzhavne rehuliuвання detinizatsii turystychnoho biznesu [State regulation of detinization of tourist business]: avoref. dys. k. e.n: spets. 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom». Zaporizhzhia. 20 p. (in Ukrainian)

11. Pro turizm [On tourism]: Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 № 324/95-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)

12. Cherchyk, L. M. (2012) Suchasni realii formuvannya ta rozvytku rehionalnykh rekreatsiinykh system v umovakh posylennia intehratsiinykh protsesiv [Modern realities of the formation and development of regional recreation systems in the conditions of strengthening integration processes]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, vol. 4, pp. 228–236. (in Ukrainian)

13. Shkola, I. M. et al. (2003) Menedzhment turystychnoi industrii: Navch. Posibnyk [Management of the tourism industry: Education. manual]. Chernivtsi. 596 p. (in Ukrainian)

14. Adeel, H. B., Sabir, R. I., Shahnawaz, M. et al. (2024) Adoption of environmental technologies in the hotel industry: development of sustainable intelligence and pro-environmental behavior. *Discover Sustainability*, vol. 5. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00270-x>

15. Edgell, D. L. et al. (2018). *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow* (3rd ed.). Routledge. 348 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351033541>

16. Ghimire, K. B. (Ed.). (2001). *The Native Tourist: Mass Tourism Within Developing Countries* (1st ed.). Routledge. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315870564>

17. Svagzdiene, B., Streimikiene, D. Jasinskas, E. (2021) Tourism – a tool for economic diversification for other sectors. *Humanities Studies*. 7(84), pp. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2020-7-84-15>.